

VARGA GÁBOR

BÖLÖNI SÁNDOR SZEREPVÁLLALÁSAI

■ Ha 1982. február 22-én délután, a *Romániai magyar irodalmi lexikon* első kötetének ünnepi bemutatójára készülődve – miközben jó fél órával a plakátokon meghirdetett kezdés időpontja előtt már hosszú, tömött sorokban állt az érdeklődők népes serege a Nagyváradi Muncipiumi Művelődési Ház előcsarnokában az alkalmi elárusítópult előtt, s az önkéntes csomagcipelőknek (név szerint Gittai Istvánnak, Kőrössi P. Józsefnek, Nagy Bélának és a jelen sorok írójának) bizony nem egyszer és nem kétszer kellett a terüjükkel megfordulniuk azért, hogy a kezdetben igencsak tamaskodó boltvezető, Mureşan Márta nem kis megrökönyödésére, a város (akkor még létező!) legnagyobb központi könyvruházának a teljes készletét a rendezvény színhelyére felhordva több mint négyszáz kötet talált gazdára alig huszonöt perc leforgása alatt, Bölöni Sándornak, a négy esztendője újraindított Irodalmi Kerekasztal népszerű „tanfolyamvezetőjének”, az illusztris vendégek, Balogh Edgár és Domokos Géza között szorongva, lehetősége volt – márpedig mi, akik ismertük, biztosan tudjuk, hogy lehetősége volt! – belelapozni a bemutatásra váró lexikonba, a 276-ik oldalon, a saját neve mellett, a következő szöveget olvashatta:

„Bölöni Sándor (Ploiesti, 1939 febr. 8.) – újságíró, műfordító. Nagyváradon érettségizett, a kolozsvári egyetemen orosz–magyar szakot végzett. 1962-től 1977-ig az *Előre* belső munkatársa, azóta a Nagyváradi Színház magyar tagozatának irodalmi titkára. A nagyváradi Irodalmi Kerekasztal vezetője, irodalomszervezői munkája a helyi irodalmi élet fellendüléséhez, az országos áramkörbe való bekapcsolódásához vezetett.

Román költők, így Arghezi, Demostene Botez, Maria Banus, Beniuc tolmácsolásával antológiákban szerepel, szovjet lírikusok – köztük Ahmadulina, Jevtusenko, Rozsgyesztvenszkij, Tvardovszkij, Vinokurov, Voznyeszenszkij verseit fordította az *Igaz Szó*, *Korunk* és *Utunk* száma-

ra. Ion Baieşu *Jocul* c. színművét *A játék* címmel az ő fordításában mutatták be Nagyváradon (1978). Az Ady-centenárium alkalmával románra fordította Ady Endre *A műhelyben* c. színművét (hangjátékként adták elő a kolozsvári rádióban nagyváradi román színművészek). Fordításkötetei: Hricko Bojko: *Zöld patika* (gyermekversek, 1967), Constantin Bratu: *Ugyanazzal a taktikával* (színdarab, 1967).”

Sok ideje az elmélyült szövegelemzésre nyilván nem lehetett, hiszen percekben belül az ünnepi asztalnál fel kellett állnia, és „nagy-nagy tisztelettel és szeretettel” köszöntenie kellett az egykori váradi Újságíróklub üvegkupolái alatt szorongó több mint félezer résztvevőt. Voltak, a szerencsésebbek, akik ültek: lócákon, székeken, asztalokon s egyéb alkalmasságokon, ami éppen előkerült, de legalább ugyanennyien cserélgettek a lábukat a terem két oldalán, a bejárat körül vagy éppen az emeleti karzaton. Diákok, tanárok, orvosok, tisztviselők, munkások, nyugdíjasok, mérnökök – a város (akkor még) nyolcvanezer főnyi magyarságának szinte teljes keresztmetszete ott ágaskodott, ott szorongott, ott gyűrődött a máskor oly tágas előadóterem falai között. S bár a rendezvény előtt, Bölöni példáját követve, csak keveseknek adatott meg belelapozni az ismeretlen kiadványba, mégis valahogy mindenki tisztában volt azzal, hogy ami most ott történik, az nemcsak a város s még csak nem is a nemzetiség jelentős ünnepe, de emlékezetes stációja annak a szellemi hazának, amit úgy hívnak, hogy egyetemes magyar irodalom...

S még a máskor mindig oly magabiztos Domokos Géza is igencsak kereste a szavakat, amikor a bemutatásra kerülő könyv jelentőségét próbálta megfogalmazni a hallgatóság előtt, mint ahogy a retorikában igencsak jártas Balogh Edgárnak is meg-megremegett néha a hangja, amikor beszámolt az elmúlt tizenégy esztendő célkitűzéseiről, küzdelmeiről, kudarcairól s a végül mégiscsak valóság-

gá váló eredményéről: írásbeliségünk hatvanéves romániaságának e fekete borítás kordokumentumáról, „nemzetiségünk élni akarásának” e több mint negyven nyomdai íves bizonyítékáról...

Igen, valódi ünnep volt az a kedd este. A munka, a kitarás, a következő ünnep. Nem csupán egy lassan búcsúzni készülő nemzedék biznyságtétele a helytállás értelméről, de egyúttal egy jövőjében hinni akaró közösség elvárásának a felmutatása a saját szellemi értékeinek a számbavétele iránt.

Miközben e hitet erősítő este ötletgazdája, kezdeményezője, főintézkedője jellegzetes Dosztojevskij-szakállával ott ült szerényen az ünnepelt vendégek jobb oldalán, és rezignált mosollyal hallgatta jóváindítótervező körmondataikat...

Bölöni Sándort én akkor már tíz éve ismertem... A legelső találkozásunk 1971 őszére datálódik, amikor is a nagyváradi timföldüzemhez frissen kinevezett vegyészmérnökként végső kétségbeesésben a segítségét kértem abban, hogy az *Előre* országos napilap – amelynek ő akkor váradi főmunkatársa volt – gyakoroljon nyomást az „Alumina” kiskirálykodó vezetőségére kinevezésünk mihamarabbi érvényesítése érdekében. Én kis naiv!... Honnan is sejthettem volna azt, hogy a több mint negyvenkét évvel ezelőtti megjelenésünk a timföldüzem személyzeti osztályán – kilenc frissen végzett mérnök s köztük négy magyar! – micsoda riadalmat okozott a gondosan kifundált nemzetiségi káderpolitika veszélyeztetése miatt. Hiszen az ideig abba a stratégiai egységnek minősített ipari létesítménybe teljesen más szempontok alapján lehetett bekerülni!... Bölöni meghallgatott – ha jól emlékszem, az akkori megyei Művelődési Bizottság egyik termében (a mai Orvosi Egyetem földszintjén) találkoztunk –, udvariasan segítséget is ígért a kérésem mielőbbi Bukarestbe történő továbbítása érdekében, de kihallatszott szavaiból, még számomra, zöldfülű pályakezdő számára is az, hogy tehetetlen. Hogy átérzi kiszolgáltatott helyzetünket, de változtatni rajta semmit sem tud...

Hogy aztán csaknem egy hónapig tartó huzavona után végül mégiscsak felvegyenek, s egy pár napos gyárismertetés szerveztével csakhamar ama szerencsés helyzetben találjam magam, hogy egy nagy nyomású gumicsővel a kezemben három váltásban moshattam a timföld-

üzem udvarát, segédmunkási beosztásban, kutatómérnöki kinevezéssel a zsebben... Azokban a gerincpróbáló hónapokban, amikor a feltárók, malmok, szivattyúk, ülepítők labirintusában gémberegett kézzel tekergettem a nyitócsapokat, ráncigáltam a gumicsőveket, nyomogattam az indítógombokat – miközben román kolléganőim jól fűtött laboratóriumokban tanulták a szakmát (ott, ahova nekem volt exkluzív, névre szóló kinevezésem!) –, többször is eszembe jutott B.S. szomorúság mosolya, amellyel rám tekintett, amikor annak idején elváltunk: ő már tudta azt, amit én a saját bőrömmön voltam kénytelen később megtanulni – hogy a „...talanítás” Váradon állampolitikai prioritássá vált.

Ezután jött a hetvenes évek Ady-korének első nagy korszaka, a Nagy Béla, Tőke Csaba, Tóth Károly által vezetett „péntek esti szabadságunk” mindmáig felemlégetett csodálatos öt-hat esztendeje. Leírtam már nemegyszer: az egy akarral való egybeseregés, a közösségi egyet akarás furcsa, senki által nem sejtett tartalékokat bányászott elő a péntek esténként a Szakszervezeti Ház stúdiótermében összegyűltek köréből még az „aranykor” legsötétebb éveiben is. A közéleti fórumként és szellemi műhelyként egyaránt számon tartott „hangos hetilap” cigarettafüstös arénája mágnesként vonzotta a szebbre, jobbra, emberibb életre vágyó nagyváradi fiatalokat és kevésbé fiatalokat, a városban csellengő diákokat, műszaki értelmiségieket, nyugdíjasokat: a magyar irodalom szerelmeseit... Köztük nemegyszer Bölöni Sándort is. Ő már akkor a színház magyar tagozatának volt az irodalmi titkára, és ebbéli minőségében tartott többször is előadást vagy épp vita-indítót. (Többek között ő volt a felvezetője a *Tábornokok*, illetve *A disputa* című történelmi drámáimnak is.) Mindig precíz, kristálytisza gondolatvezetésű beszédeket tartott, kínosan ügyelve a ki-mondott szó minőségére. Hebehurgya rögtönzés, pongyola megfogalmazás soha el nem hagyta a száját. Mindig kínos alaposággal felkészülten érkezett: presztízskérdést csinált minden fellépéséből...

Ugyanerre a periódusra, a hetvenes évek végére – nyolcvanas évek elejére esett a váradi magyar társulat néhány emlékezetes, hosszú heteken át telt házakat vonzó, ugyanakkor a szakma által is kiemelkedőként elismert előadása. Ez volt

az a Farkas István és Szabó József nevével fémjelzett korszak, amikor is Sütő András *Anyám könnyű álmat ígér* regényének színpadra ültetését, Arthur Miller *Alkujának*, Mrozek *Tangójának* vagy Tamási *Ősvigasztalásának* a műsorra tűzését mindmind Bölöni Sándor javasolta a színház akkori vezetőségének (erről Kiss Török Ildikó minden bizonnyal többet tudna mesélni!). Mint ahogy a fenti korszak előadásainak a műsorfüzetei is mind magukon hordozzák Bölöni sajátos életfelfogásának és irodalmi hitvallásának a félreismerhetetlen egyéni jegyeit is.

A legfontosabb cselekedete azonban kétségkívül az Irodalmi Kerekasztal újraindítása volt. Annak az Irodalmi Kerekasztalnak, amelyet a *Romániai magyar irodalmi lexikon* II. kötete (amelyről különben még fogunk szólni az elkövetkezőkben) „a Nagyváradai Művelődési és Tudományos Egyetem irodalom-népszerűsítő fóruma”-ként határoz meg, s amelynek „új kibontakozására 1978 őszén került sor, amikor Bölöni Sándor műfordító, dramaturg és munkatársa, Varga Gábor mérnök korszerű vitafórummá alakították át, s együttműködve a nagyváradai magyar színművészekkel és az Ady Endre Irodalmi Körrel a tudományos ismeretterjesztést művésziileg is emlékeztetessé tették.”

Nem hinném, hogy a túlzott lokálpatriotizmus vagy épp a személyes elfogultság vezérelne akkor, amikor harmincöt év távlatából megállapítom, hogy az annak idején, a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején Erdély-szerte reneszánszukat élő, a hatalom által fogcsikorgatva megtűrt népi egyetemnek, közművelődési körnek, irodalmi klubnak elnevezett kisebbségi önszerveződések sorában az egyik legelőkelőbb helyezést valóban ez az Irodalmi Kerekasztalnak elkeresztelt nagyváradai „hangos folyóirat” vívta ki magának. Vívta ki pedig nem csupán azért, mert ama bizonyos 1978-as újraindítása után deklaratív módon az egyik legfontosabb feladatának éppen „a nemzetiségi tudat ápolását és fejlesztését” tűzte ki célul maga elé, de sokkal inkább azért, mert e vállalásának, működésének valamennyi rendezvényén (egészen az 1985-ös betiltásáig!) – amint azt a minden hónap közepén szétküldött, gépelt vagy nyomtatott meghívókértványak száza vagy pedig az épp ezen alkalmakra készített hirdetőplakátok tucatjai is bizonyítják – becsülettel eleget is tett. „Az új-

rakedés első esztendejében országos rangot vívott ki magának az Irodalmi Kerekasztal” – írta Beke György az *Új Élet* 1980/4-es számában: „A hóviharban, izgalmas tévéadások estéin is kétszázan gyűlnek össze, kérdeznak, vitáznak a kolozsvári, bukaresti, marosvásárhelyi meghívottakkal, a romániai magyar szellemi élet fontos képviselőivel.” S valóban, 1978–1982 között (de még utána is!) az Irodalmi Kerekasztal pódiumán a hazai művelődéstörténet legjelesebb kutatóinak adatott lehetőség arra, hogy akár Bethlen Gábor vagy Apáczai Csere János alakjáról, akár az erdélyi iskolatörténetről, váraink kutatásáról, a váradi reneszánszról vagy éppen a történelemkutatás és a történelmi tudat kapcsolatáról beszélve saját múltunk legfontosabb eseményeiről tartsanak rövid, de maradandó élményt adó beszámolóit; vagy hogy az Ady-, Móricz-, Babits-, József Attila vagy épp a Bartók Béla-évfordulók alkalmából az egyetemes magyar műveltség legkiemelkedőbb személyiségeire emlékezzenek és emlékeztessenek. Költő, közéleti ember, műfordító, szerkesztő, színházigazgató, zenetörténész – kisebbségi szellemi életünk szinte teljes palettája képviseltette magát ezeken a várva várt hó végi rendezvényeken, amelyeknek a lelke, szervezője, házigazdája, „tanfolyamvezetője” – magyarul: éltető mindenese – Bölöni Sándor volt.

Talán soha nem fogjuk megtudni immár azt, hogy mi mehetett végre ennek a jó tollú, igényes képzőművészeti és színházi kritikákat író, ám a közélet zajos pódiumaitól valahogy mindig tisztos távolságban maradó újságírónak a lelkében, milyen tudatváltozás állt be az első Forrás-nemzedék ezen sokat ígérő műfordítójának a gondolatvilágában – kortárs szovjet költők antológiája már évek óta kiadóra várt –, amikor a nagyváradai színház magyar tagozatához átkerülve, éppen csak beleszokva az irodalmi titkár korántsem egyszerű munkakörébe, alig egy év elteltével máris egy újabb, ugyancsak egész embert kívánó közösségi feladatra vállalkozott: irodalom- és hagyomány-népszerűsítő közéleti fórumot szervezett. Talán soha nem fog kiderülni, mi volt az az impulzus, lökés, biztatás, ami miatt ez a rezignált mosolyú, tartózkodó viselkedésű, nagy műveltségű férfi írás, fordítás, műbíráló helyett közösségszervezésre adván a fejét, havonta meghívókat nyom-

tatott, képtartó állványokat cipelt, vendégeket fogadott, bélyegeket ragasztott, szállodai szobákat foglalt, előadótermekeket intézett, keretműsort szervezett – cselekedvén mindezt nemegyszer a saját költségén, időt, ideget, fáradságot nem kímélve. Menedzser és mecénás volt egy időben – havonta horribilis összegekre rúgott a telefonszámlája egy-egy jól sikerült „Kerekasztal” időbeni megszervezése miatt; tudott hírt verni, közönséget mozgósítani, országnak-világnak idejében tudtára adni, hogy a már annyiak által leírt Nagyváradon havonta egyszer az irodalomnak ismét telt házas publikuma van... Tudott tervezni, kilincselni, kiterjedt levelezést folytatni; tudott fásultakat felrúgni, barátokat verbuválni, tévékultúrán elkényelmesedett értelmiségi réteget virtuális fórumváro közösséggé átalakítani... Miért? Talán azért, mert tudta, neve egész Erdély területén közismert, és hívására, ha úgy adódik, a romániai magyar szellemi elit bármely képviselője biztos „igen”-nel fog válaszolni. Talán azért, mert a színház világában őt is megérintette a rivaldafény varázsa, s a próbák alatt a leghátsó sorban üldögélő irodalmi titkár szerette volna a maga igazi enjét is tisztán, kendőzetlenül megmutatni ennek a furcsa lelkű Körös-parti városnak. De meglehet, talán azért is, mert a tulajdon bőrén érezte a „fortélyos félelem”-nek a szorítását, és ez ellen a „rinocérosz” ellen az egyetlen hatásos fegyvert, az egymásra figyelés varázsát, a nagy nyilvánosság hatalmát, az emberi közösség megtartó erejét kívánta hadrendbe állítani...

Bármi is volt azonban az indíték, immár történelmi tény, hogy „a Nagyvárad Művelődési és Tudományos Egyetem egyik legsikerültebb rendezvénysorozata” (az értékelés Benedek Annától, a Bihar megyei Művelődési és Nevelési Bizottság alelnökétől származik!) hivatalos „tanfolyamvezetőjeként” 1978–1982 között Bölöni Sándornak negyvenötösor adatott meg az alkalom, hogy „mély tisztelttel” köszöntse az egykori várad Újságíróklub üvegkupalája alatt várakozó, „az életkora és felkészültsége szerint heterogén összetételű közönség”-et: egyrészt a nagyvárad magyar értelmiség szellemi élményre éhes színe-javát, másrészt pedig azt a 45-55-65 főnyi, rendszeresen jelen lévő, a negyvenlejes tagsági díjat minden esztendőben lelkiismeretesen kifizető s így ezen „beiratkozásukkal”

a rendezvénysorozatot „legitimizáló” „tanfolyamhallgató”, azaz az irodalom-szerető várad magyarság szinte teljes keresztmetszetét. (Megsárgult névsoraikat, befizetési nyugtaikat féltve őrzöm mindmáig idehaza.) Negyvenötösor köszöntötte mindazokat, akik ott szorongtak, ott várakoztak, ott ágaskodtak a Muncípiumi Művelődési Ház nemegyszer szűknek bizonyuló termében, hogy hallják és lássák Bajor Andort, Benkő Samut, Egyed Ákost, Farkas Árpádot, Gellért Sándort, Jakó Zsigmondot, Kántor Lajost, Kányádi Sándort, Lászlóffy Aladárt, Szabó T. Attilát. (A névsor persze folytatható!) Imreh István Bethlen Gáborról szóló előadásának a kezdete előtt jó húsz perccel már minden ülőhely foglalt volt még a karzaton is; Sütő András *Az írott szó felelőssége* című nyilvános interjúja alatt csaknem ezren szorongtak a teremben, s még a színpadra is fel kellett invitálni a közönséget...

A legrangosabb rendezvény azonban kétségkívül a Lexikon-bemutató volt. Az írott szó számbavétele, írásbeliségünk tágabb kereteinek a felleltározása, a minden külső körülmény dacára csak azért is emelkedni akaró közösségünk írástudói iránt érzett elvárásainak a megfogalmazása valahogy mindenkit fogékonyabbá tett, az *Allegra barbaro* elhangzó akkordsorozata valamiféleképpen mindenki számára külön üzenetet hordozott. S bár akkor már a hajnali sorban állások jótékony hatását mindannyian a bőrünkön éreztük, mégis ezen a kitarasztó ünnepnek tekintett könyvismertetőn mind Domokos Géza, mind Balogh Edgár érzelmektől természetesen nem mentes felszólalásukban a legkevésbé sem csupán a számvetésre összpontosítottak, korántsem csak az elmúlt tizennégy esztendő körülményeiről, kilincseléseiről beszéltek, de igen-igen szó esett e lexikon ürügyén a megvalósulás előtt álló tervekről, a közeljövőben kivitelezhető elképzelésekről. A lélekmelegítő, hitet erősítő hangulatban egy megélhető, valós jövőkép felvázolását szerette volna mindenki az írott szó iránti szomjúsággal összekapcsolni...

Két lehetőséggel azonban akkor még a legpesszimistább, legborúlátóbb résztvevők sem számoltak.

Az egyik az volt, hogy a már szinte nyomdakész állapotban lévő második kötet piacra kerüléséig újabb kilenc és fél esztendőnek kellett eltelténie. Miként az

1991-ben végül is megjelent kiadvány borítólapja fűlszövegében olvashattuk: „A letűnt diktatúra előbb feltételeket szabott, majd azok teljesítése – rövidítések, kihagyások – ellenére is érvelés nélkül halogatta, végül megakadályozta, betiltotta a megjelenést. Most eredeti teljességében adjuk közre az 1983. december 31-én zárt második kötetet...” (Külön elégtétel számunkra, hogy ezt a nagyváradi nyomdában már 1984 nyarán kinyomtatott – utána pedig a bezúzás elől gondosan elrejtett! – kötetet is nálunk mutatták be, 1991. július 19-én, a Teleki utcai RMDSZ-székház nagytermében, Balogh Edgár, Dávid Gyula és Domokos Géza jelenlétében!)

A másik, még sokkalóbb, derült égből villamcsapásként jövő tragikus esemény pedig Bölöni Sándor 1982. augusztus 12-ei, váratlan és mindmáig megmagyarázhatatlan öngyilkossága volt.

(Sokan megkérdezték tőlem azóta: nem volt-e valamiféle összefüggés B. S. augusztus közepi váratlan halála és az *El-lenpontok* november eleji lebukása közt. Nem lehetséges-e, hogy e két váradi esemény indítékai valahol, valamiféle módon összefonódnak? Mindmáig nem tudok e kérdésre válaszolni!... Még ha a Tóth Karcsiék sokszorosította szamizdat-példányok nem egy alkalommal valóban a mi Csengery utcai házunk pincéjében voltak is elrejtve – 32 esztendő teltevel csak feladhatom magam! –, bármennyire is hihetetlennek tűnik, mi erről a témáról B. S.-sel soha nem beszélünk! A konspirációnak is megvannak a maga szabályai...)

Temetésén, '82 augusztusában ott volt az egész város. A végtisztességadás elemi kötelességérzetén túl a pótolhatatlan veszteség érzése is egyesbeszélésre készítette azon a napon Bölöni Sándor jelentős ismeretségi körét. Mindmáig emlékszem, milyen döbbenet hallgatott a Steinberger-kápolna előtt a liturgiára várakozó több ezres tömeg. Mindannyian éreztük, akik akkor ott voltunk, hogy ezúttal nem egy egyszerű temetésen veszünk részt, nem egy rutinos módon végigcelebrált egyházi szertartáson, hanem ezúttal bizony egy kicsit a régi Váradot kísérjük utolsó útjára itt, a Rulikowszki temetőben. Egy olyan világtól búcsúzunk, ki-ki a maga módján, amelyik hozzánk nőtt, beleivódott sejtjeinkbe, meghatározta a teljes emlékvilágunkat, minden álmunkat

és jövőtervezésünket – s amelyikről csak akkor tudtuk meg, hogy végleg elveszett! Nagyvárad magyarsága tulajdonképpen csak ezen a temetésen ébredt tudatára annak, hogy az általa annyiszor felemlített „Pece-parti Párizsból”, „a Holnap városából” immár végérvényesen „a Tegnap városa” lett... Torokszorító érzés volt hallgatni a lélekharangot, nézni a sokezeres tömeget, menni némán, lehajtott fejjel a koporsó után, s közben számot vetni azszal, hogy megint szegényebbek lettünk! Hogy ismét egy igaz ember ment el közülünk! Egy olyan jóbarát, akire az ideig mindig számíthattunk. Egy olyan közéleti vezéregyéniség, akire abban a köszörűidőben habozás nélkül fel lehetett nézni...

A temetőkápolnához aránylag közeli családi sírnál nekem adatott a szomorú tisztesség a búcsúbeszédet megtartani. Mai napig emlékszem, hogy remegett a lábam, amikor a nyitott sír mellett az egyik földhalomra felkapaszkodtam:

„Gyászoló család és bánatos gyűlekezet!” – kezdtem neki remegő hangon (velem szemben épp Horváth Imre állt). „Az elmúlás fogalma minden körülmények között ijesztő gondolat, az enyészet, a pusztulás, a nincs tovább hirdetése, ám hogyne volna megdöbbenő akkor, ha lehetétől egy felfelé ívelő pálya menete törik ketté, ha fuvallatától egy gazdag beérést ígérő karrier útja rombolódik szét!”

Aztán hirtelen megszűnt a lámpalázam és a belső gátlásom. Itt nem lehet tovább jófiúskodni. Itt nem félhangosan kell beszélni. Itt ordítani kell!

„Hát nem erről volt szó, Sándor! Nem arról volt szó, hogy az általad négy éven át oly lelkiismeretesen és önfeláldozó módon vezetett Irodalmi Kerekasztal negyvenhatodik ülését itt a Rulikowszki temetőben fogjuk megtartani! Nem arról volt szó, amikor szerda este elváltunk, hogy szombat délután már végképp búcsúzni fogunk egymástól! Még tervekkel tele, holnapra gondolva jöttem el tőled – s íme, három nap sem telt bele, tervezett közös beszélgetéseinkből, elképzelt együttes próbálkozásainkból semmi sem lesz. Immár végérvényesen!...”

Bölöni Mari hangosan felzokogott...

„Mit mondhatnék itt a sír szájánál neked? Mit mondhatnék én, az éretlen segítőtárs – neked, idősebb barátomnak, tapasztalt bajtársamnak, sokat megélt testvéremnek? Én, a kábultság, a megdöb-

benés, a tehetetlenség érzései miatt most is csak dadogni tudó, szavakat kereső famulus! Azt, hogy ebben a megbolydult, csomagoló, szétszivárgó világban – amikor, ugye, néhányan, maroknyian, megpróbáltuk »böcsületes szegénylegényeként«, itt, a Holnap városában menteni a menthetőt, megpróbáltunk közösséget teremteni, irodalmi életet élni, nemzeti-ségi tudatot ápolni – most dobbantásoddal pótolhatatlan úrt hagyta magad után!... Azt, hogy mint soha máskor, ki mondhatatlanul nagy szükségünk lett volna az idén is reád, szükségünk lett volna tanácsaidra, kitartásodra, segítségedre – s most, a kész tények elé állítva, itt állunk irányvesztetten és gyámolíthatatlanul...”

A távolból, a városközpont felől, egy magányos harangzó hallatszott...

„Mondd, Sándor, mi lesz így velünk? Mi lesz így velünk, Sándor, ha mindig csak a jók, a küldetést vállalók, az eszmehirdetők mennek el? Ha a Nagy Kálmánok, Szilágyi Domokosok, Szócs Kálmánok bűvös sorozata nem törik meg soha vidékeinket?... Mi lesz gyermekeinkkel, ha mindig csak az igazak némulnak el, a bátrak gyávulnak meg, a nemesek és a tiszták szedik a sátorfájukat – helyükbe

pedig nem költözik más, mint pusztulás és közöny? Mi lesz a várossal, Sándor, mi lesz ezzel az átkozott és mégis oly szeretett Váraddal, ha az ilyen emberek, mint te, csak úgy egyszerűen abbahagyják a táncot, s nem lesz, mert nincs, honnan legyen helyettük más, aki betöltse a sorainkban maradt hézagot? S mi lesz a világgal, Sándor, ha a tisztánlátók elfásulnak, az értékkeresők félreállnak, a teherviselők bejelentik: »Kész! Elegünk volt! Nem csináljuk tovább!«, s közben pedig a kereti törpék szaporodnak, az aljasság szétburjánzik, a megalkuvás hangulata mindent betölt? Mi lesz, mi lesz, mi lesz velünk?...

»Széttépve arcunk négy égtáj felé«, »körénk hallgatag csöndkígyók tekerednek«. Kikopva mindenből, mikor »semmi már vissza nem fordítható, betáplálva minden«, »hát itt maradunk megint a sárban«. Itt maradunk, Sándor, mint »szelek elálló lélegzete / az árván maradt / völgy felett!«...

Azóta eltelt harminckét esztendő...

Bölni Sándor 2014. február 8-án lett volna hetvenöt éves...

Nagyvárad, 2014. június 12-én

A TANULT BUJDOSÓ HŰSÉGE

Cs. Szabó Lászlóról

■ Cs. Szabó László a régi magyar „enciklopédisták”: az Apáczai Csere Jánosok, Bessenyei Györgyök, Kazinczy Ferencek örököse és a 20. századi enciklopédikus író-tudósok: a Babits Mihályok, Németh Lászlók, Hamvas Bélák társa volt. Nemcsak a kifejezés erejét és a gondolat eredetiségét becsülte, hanem a tudás gazdagságát, az ismeret mindent átfogó bőségét is. Közéletről szemlélte az „ország és az irodalom” életét, figyelmesen hajolt az irodalmi, színházi és művészeti kultúra napi eseményei fölé, egyszersmind meg tudta teremteni azt a távlatot, amely térben és időben szélesebb körű áttekintést tett lehetővé, és a figyelmesen számon tartott részleteket az összefüggések rendszerében helyezte el. A részletek egész életében érdekelték, mindent elolvasott, amit

egyáltalán megszerezhetett, egy szaktudós alaposságával vette birtokába az irodalom-, a művészet- és a művelődéstörténet múltját és jelenét. Ha valaki egyszer tárgymutatót készítené műveihez, bizonyára meglepődne azon a lenyűgöző és sokrétű ismeretanyag, amelyet írásai-ban felhalmozva talál.

Határtalan érdeklődéséről, legendába illő műveltségéről tanúskodik könyvtára is, amely ma, az író végső akaratának megfelelően, találkozónk közelében: a sárospataki református kollégium gyűjteményében várja az érdeklődőket. Ez a könyvtár nem egyszerűen könyvgyűjtemény, inkább valódi szellemi műhely, amely gazdagságában is magán viseli egy karakteres személyiség bélyegét. Az az enciklopédikus ismeretanyag, amelyet Cs. Szabó